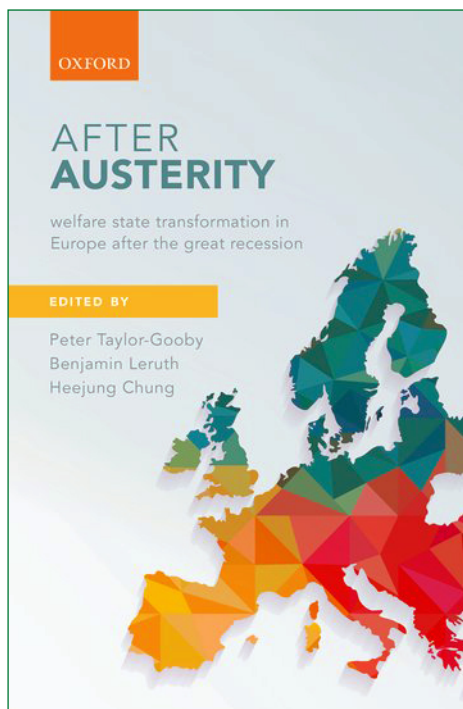

FERGE ZSUZSA

AZ EURÓPAI JÓLÉTI ÁLLAMOK A VÁLSÁG UTÁN*

(After Austerity. Welfare State Transformation in Europe after the Great Recession. Edited by Peter Taylor-Gooby, Benjamin Leruth, and Heejung Chung, 2017. Oxford UP. 256 o.)

Peter Taylor-Gooby közel négy évtizede követi az európai jóléti államok sorsát. Hatékonyan hozzájárult a jóléti politika elméleti alapjainak megerősítéséhez, amikor több irányba bővítette az elemzés addigi „objektív”, azaz történelmi, gazdasági, politikai, társadalmi dimenzióit. Egyfelől definiált vagy újraértelmezett olyan fogalmakat, mint az állampolgáriság, a „függőségi kultúra” (dependency culture), vagy a kockázat. Másrészt kibővítette az elemzési mezőt „szubjektívebb” tényezőkkel, mint a közvélemény, az eszmék vagy a beszédmódok (diskurzusok) típusai, vagy épp a bizalom szerepe a jóléti rendszerek fenntartásában.

Taylor-Gooby tucatnyi könyvet írt vagy szerkesztett az európai jóléti politikák hullámzásáról. A kötetek vagy valami jelentős esemény hatására

születtek, vagy azért, mert egy-egy kumulatív folyamat a szerző szerint veszélyes fordulópont felé vitt. Ilyennek tekintette például a jóléti állam 1980 utáni visszavonulását (retrenchment).¹ Az itt ismertetett könyv, az „After Austerity”, vagyis „Megszorítások után” a legújabb szem ebben a láncban. A könyv fókuszában a 2007–2009-es gazdasági válság van, ennek előzményeivel, hatásaival, a visszaesésre adott kormányzati válaszokkal, és a valószínűsíthető jövőképekkel.

* A recenzió eredeti, kissé rövidebb változata a Journal of Social Policy számára készült.

¹ European Welfare Futures 2000; Welfare States under Pressure, 2002; New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare state 2004; Ideas and Welfare State Reform in Western Europe, 2005

A könyv alcíme „A jóléti állam átalakulása Európában a nagy recesszió után”. Európa fogalmát sosem könnyű kezelni. Egy recenzióban lehetetlen végigkövetni, hogy Szücs Jenő „három Európája” mit is jelent a szociálpolitika szempontjából. Taylor-Gooby eddigi könyveiben (sok más szerzőhöz hasonlóan) Európa mindig csak Nyugat-Európát jelentette, esettanulmányok csak az oda tartozó országokról készültek. Az *After Austerity* az első műve, amelyben egy közép-kelet-európai ország is megjelenik Szlovénia képében. A kiterjesztés azzal függ össze, hogy Taylor-Gooby a jóléti rezsimtípusok jelenleg elfogadott valamennyi típusát le akarja fedni. A típusok mára az Esping-Anderson által eredetileg javasolt három csoport (liberális, konzervatív, szociáldemokrata) mellett önálló kategóriaként kezelik a mediterrán országokat és Közép-Kelet-Európa „posztoszocialista” országait. Az Európa-fogalom kiterjesztésével megítélésem szerint az adott esetben érdemes lett volna kicsit többet foglalkozni. Az *After Austerity* egyik központi témája ugyanis az, hogy mennyire konvergálnak az európai országok az Európai Szociális Modell felé. Mára viszont egy sor tanulmányból tudható, hogy a kelet-európai régió országainak többsége nem óhajt ebben a konvergens mozgásban részt venni, sőt, Magyarország kormánya egyértelműen elutasítja a jóléti állam fogalmát is, tudatosan szembefordulva az európai integrációval.

Az elemzés több elméleti pillérre támaszkodik. Az egyik pillér az országok különböző szempontú kategorizálása. Ilyen a már említett rezsimtípusok szerinti csoportosítás. Egy gazdasági dimenzióban két alaptípust, a „liberális” és a „koordinált” piacgazdaságot különbözteti meg (Hall and Soskice² nyomán). Politikai szempontból a kötet a „konszenzusos” és a „többségi” demokrácia típusai szerint jellemzi az országokat (Arend Lijphart nyomán). Egy önállóan kidolgozott dimenzió a szerint vizsgálja a kormánypolitikákat, hogy mennyire töreksenek folytonosságra, illetve annak megszakítására. Egy másik elméleti pillér az egyes országok társadalmi struktúrájára épít. A hagyományos – ha tetszik Marxhoz visszanyúló – osztályszerkezet erővonalai a munkásosztály eltűnésével átalakultak. A kötet országtanulmányai az adott esetben releváns legfontosabb hasadásokat emelik ki. Ezek húzódnak szegények és gazdagok között, a munkaerőpiachoz tartozók és az onnan kiszorítottak (insider and outsider) között, a menedzserek és munkások között, az állam polgárai és a bevándorlók között, alkalmanként etnikai csoportok vagy generációk között. Minden esetben számos további, országonként különböző törésvonal van. A töréseket olykor új szolidaritások ellensúlyozzák.

Az állami beavatkozások típusainak osztályozása számos régebbi és új elemre épül. A beavatkozást igénylő helyzeteknél Taylor-Gooby (egy saját korábbi művére támaszkodva) régi és új kockázatokot különböztet meg.³ A „rég” kockázatok, mint a kor, az egészség, a foglalkoztatás, többnyire a társadalombiztosítás

² Peter A. Hall–David Soskice (2001) *Capitalism, Institutional economics, Comparative economic systems, Comparative advantage*, Oxford U.P.

³ Peter Taylor-Gooby (2004) *New Risks, New Welfare: The Transformation of the European Welfare State*, Oxford UP.

vagy az univerzálisan elérhető intézmények kezelték, amelyek azonban az utóbbi évtizedekben fokozatosan illetve radikálisan, olykor paradigmaticusan átalakultak. Az új, számos területen jelentkező kockázatok a globalizáció, a technikai átalakulások és a demográfiai változások nyomán jelennek meg. E folyamatok sok oldalról érintik a munkaerő helyzetét, a nők helyét és szerepét, a családok jellegét, és újabban kiegészülnek a nemzetközi vándorlás következményeivel is. E kockázatokat kezelhetik neoliberais, vagy kevésbé piacbarát szándékokkal. Az utóbbi beavatkozások csoportosítása elgondolkodtatóan innovatív. Az első típusba tartozó neo-keynesiánus, anticiklikus intézkedések (miként az automatikus stabilizátorok) korábbra nyúlnak vissza. Újabb beavatkozási típus „a társadalmi beruházási stratégiák”, amelyek az életésélyek javítását célozzák, kivált hátrányos helyzetű csoportok esetében. Ugyancsak most definiálódik beavatkozási csoportként a „predisztribúció”, ami a dolgozói szegénységet, a lakásszegénységet, a tartós munkanélküliséget kívánja megelőzni. Külön típusba sorolja a szerző az „ellenállás” vagy „visszavágás” (fightback) stratégiáit, amelyek a neoliberális politika terjedése ellen lépnek fel. Végül önálló csoportba sorolja azokat az intézkedéseket, amelyek a menekültválság nyomán kialakuló „jóléti sovinizmus” hatásait akarják tompítani. Az országtanulmányok meglehetősen következetesen alkalmazzák a közös fogalmi kereteket. Többségük világosan, logikusan építkezik, és értékes információkat nyújt a hasonló vagy eltérő kormányzati válaszokról. Nem kevés szellemes újítást is kiemelnek. Az országok közötti egyik legérdekeesebb különbségnek azt tartom, hogy a hirtelen romló helyzetben mennyire „bontott törvényt a szükség”? Úgy tűnik, hogy egyes esetekben a válaszok kapkodók, improvizáltak voltak (pl. Olaszország), máshol meg átgondoltabbak, hosszabb következményekkel is számolók (pl. Németország). A magyar recenzióban ehhez hozzá kell tenni, hogy Európa valamennyi országa közül Magyarországon történt a legkevesebb a válságkárók enyhítésére, még a teljes káoszban lévő Görögország is nagyobb igyekezetet mutatott.

A neoliberalizmus fogalmi kezelése a kötetben nem ennyire egyértelmű. A neoliberalizmus a múlt század nyolcvanas éve óta fokozatosan vált domináns ideológiává és győzelemre álló politikává az európai országok többségében. E két aspektust nem mindig egyszerű szétválasztani. A munka 11. oldalán történik erre kísérlet, de az „elmélet” és a „gyakorlat” megkülönböztetését nem sikerül, talán nem is sikerülhet következetesen alkalmazni. Mindkét közelítés eszmei alapjaihoz tartozik a nagyobb piaci szabadság, a kevesebb állami beavatkozás (adózásba, szabályozásba, ellátásokba) és a nagyobb egyéni felelősség. A könyv bemutatja a jóléti állam visszahúzódásából adódó, lényegében parametrikus változásokat, mint az ellátások és standardok csökkentése, továbbá az ezek mögötti paradigmaticus reformokat, amelyek többnyire növelik az egyenlőtlenségeket, felerősítik a társadalmi dezintegrációt és kirekesztést. Konkrétan olyan reformok tartoznak ide, mint a privatizálás, ami átalakítja a hatalmi viszonyokat a tulajdonos-munkáltató és a munkavállaló között az előbbi javára, illetve megnöveli a magánszektor részesedését a tulajdonlásban és a finanszírozásban a közszektor

rovására. Számos „reform” gyengíti a szolidaritásokat, a munkavállalás biztonságát illetve a munkajogokat. Így alakul ki a kettős munkaerőpiac, melynek kísérőjelenségei például a „flexicurity”, a „rugalmas biztonság”, vagy a prekarizálódás. Alapvető az a reformvonalat is, amely az univerzális állampolgári, vagy a társadalombiztosítási jogokat feltételekhez kötött szociális jogosultságokkal váltja fel, felélesztve vagy kiterjesztve a jövedelem- és vagyongazdálkodáshoz, alkalmasint más magatartási vagy életmódváltozáshoz kötött, rendszerint stigmatizáló segélyezési formákat. A fenti leírás egy, a neoliberalizmus sok lehetséges értelmezése közül. Azért tettem ilyen kísérletet, mert a kötetben gyakoriak, de töredékesek az értelmezések. Egy szisztematikus áttekintés legalább két okból hasznos lett volna. Sok ismétlést segített volna elkerülni, és világosabbá tette volna, milyen különbségek vannak azok között a (többségben lévő) országok között, amelyek neoliberalis irányba mozdulnak el.

A könyv elolvasása után maradtak hiányérzeteim. Ezek lényege olyasmi, hogy a mindent átható és növekvő egyenlőtlenségek, amelyek korunk egyik fő problémáját jelentik, nem jelennek meg átfogó kérdésként a sok részlet mellett. Hiányolom, hogy az új szétszakadások szisztematikus áttekintését nem követi a kirekesztés régi és új formáinak hasonlóan áttekinthető elemzése (a hozzáférés hiányától a szegregációig). Egy könyv persze nem válaszolhat mindenre. Az e munkában található rendszerezett, értően szervezett információk roppant értékesek. A fogalmak (a már említett, a neoliberalizmusra vonatkozó kivétellel) jól definiáltak, gyakran újítók, alkalmazásuk következetes. Érdekes a lehetséges jövők felvázolása. Nem a könyv hibája, hogy e jövők többsége nem igazán biztató. Nem megalapozatlan azonban az a remény sem, hogy legalább néhány ország, polgárai többségének támogatásával, arra készül, hogy útjába álljon a neoliberalizmus könyörtelen nyomulásának.